

Correctievoorschrift HAVO

2015

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 58 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opmerking

Algemene regel 3.6 is ook van toepassing als gevraagd wordt een gegeven antwoord toe te lichten, te beschrijven en dergelijke.

Opgave 1

1 maximumscore 2

Uit de uitleg moet blijken dat

- het tarief per keer legen de inwoners stimuleert om de containers minder vaak aan te bieden om daarmee lasten te besparen 1
- het tarief per kilo de inwoners stimuleert om de aangeboden kilo's afval te beperken en daarmee lasten te besparen 1

2 maximumscore 2

tarief per kilo

Uit de verklaring moet blijken dat dit tarief een direct verband legt tussen de hoeveelheid aan te bieden afval en de prijs die daarvoor betaald wordt, terwijl een tarief per keer legen de inwoner zal stimuleren om de container zo vol mogelijk te stoppen en 'niet op een kilo meer of minder te kijken'.

3 maximumscore 2

hoger

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\text{afname restafval: } \frac{1.500.000 \text{ kilo}}{15.000 \times 500 \text{ kilo}} \times 100\% = 20\%$$

$$\frac{-20}{-0,5} = +40\% \rightarrow \text{nieuwe tarief } 1,4 \times \text{€ } 0,15 = \text{€ } 0,21$$

4 maximumscore 2

Een verklaring waaruit blijkt dat inwoners van Berndonk bij hogere afvaltarieven:

- eerder geneigd zijn om afval (in de natuur) te dumpen 1
- wat een negatief effect van consumptie vormt: omwonenden ondervinden hinder (waarvoor ze niet gecompenseerd worden) 1

Opgave 2

5 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

importwaarde eind januari: $4.510 + 1.475 = 5.985$ miljard yen

importwaarde begin januari: $\frac{5.985}{1,10} = 5.441$ (afgerond) miljard yen

6 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- door de economische crisis importeren de VS minder uit Japan, waardoor Japan minder exporteert 1
- door een dure yen is de export van Japan relatief duur voor het buitenland en zal daardoor afnemen / is de import relatief goedkoop en zal daardoor toenemen 1

7 maximumscore 2

Een antwoord waaruit blijkt dat de omloopsnelheid van het geld (V) alsmede het aantal transacties (T) constant worden verondersteld, zodat een daling van de geldhoeveelheid (M) leidt tot een daling van het prijsniveau (P).

8 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- consumenten stellen hun aankopen uit omdat ze op termijn een verdere prijsdaling verwachten (waardoor de koopkracht stijgt) 1
- bedrijven stellen de prijzen naar beneden bij om de vraag van de consument te stimuleren 1

9 maximumscore 2

Voorbeelden van een juiste uitleg zijn:

- Het verhogen van de overheidsuitgaven beïnvloedt de conjunctuur direct en het verlagen van de tarieven van de inkomstenbelasting in mindere mate, aangezien er sprake is van een spaar- en/of importlek.
- Het verlagen van de tarieven van de inkomstenbelasting zet consumenten onvoldoende aan tot extra binnenlandse bestedingen, aangezien er toch al voldoende koopkracht is als gevolg van deflatie; uitbreiding van overheidsuitgaven heeft wel het gewenste effect.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

10 maximumscore 2

- bij (a) 2 (binnenlandse bestedingen Japan stijgen)
- bij (b) 5 (laagconjunctuur slaat om in hoogconjunctuur)
- bij (c) 3 (wisselkoers yen ten opzichte van dollar daalt)
- bij (d) 4 (import voor Japan wordt duurder)
- bij (e) 1 (Japanse export neemt toe)

Opmerking

Uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen.

Opgave 3

11 maximumscore 3

- bij (1) positief
- bij (2) niet
- bij (3) niet
- bij (4) meeliftgedrag
- bij (5) collectieve dwang

- (1) juist 1
- (2) en (3) juist 1
- (4) en (5) juist 1

12 maximumscore 2

Een uitleg waaruit blijkt dat

- een verlaging van de belasting op arbeid kan bijdragen aan een verlaging / beperking van de stijging van de loonkosten per eenheid product 1
- hetgeen bij doorberekening in de verkoopprijzen de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven kan versterken, waardoor de productie kan stijgen (en de werkgelegenheid zal toenemen) 1

13 maximumscore 2

genivelleerd

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

De inkomensverhouding tussen de laagste en hoogste

tienprocentsgroepen bij het netto-inkomen ($\frac{24}{3} = 8$) is kleiner dan bij het

bruto-inkomen ($\frac{29}{2} = 14,5$).

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- directe belastingheffing heeft een nivellerend effect (de hoogste inkomensgroepen betalen in verhouding meer dan de laagste inkomensgroepen) en indirecte belastingheffing heeft een denivellerend effect (de hoogste inkomensgroepen betalen in verhouding minder dan de laagste inkomensgroepen) op de inkomensverdeling 1
- waardoor de totale lastendruk redelijk gelijk verdeeld is over de verschillende inkomensgroepen (respectievelijk 42,0% en 40,4% voor de laagste inkomensgroepen tegen 42,0% en 41,0% voor de hoogste inkomensgroepen) 1
- hetgeen betekent dat een verhoging van indirecte belasting in combinatie met een verlaging van directe belasting al vlug zal leiden tot vergroting van de inkomensverschillen 1

Opgave 4

15 maximumscore 2

- bij (1) gedaald
 bij (2) meer uit dan
 bij (3) gelijk gebleven

- indien drie juist 2
 indien twee juist 1
 indien één of géén juist 0

16 maximumscore 2

Een uitleg waaruit blijkt dat de gezondheidsindex in 2005 gelijk aan de CPI moet zijn geweest omdat:

- het partiële prijsindexcijfer voor categorie 02 gelijk is aan de totale CPI 1
- en het partiële prijsindexcijfer voor categorie 02 niet meetelt in de gezondheidsindex (waardoor het voor de uitkomst van de berekening van het gemiddelde prijsindexcijfer geen verschil maakt of dit cijfer wel of niet wordt meegenomen) 1

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\frac{41.125}{35.000} \times 100 = 117,5 \text{ (basisjaar 2005)}$$

$$\frac{117,5 \times 100,9}{100} = 118,6 \text{ (basisjaar 2004)}$$

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:
 Werknemers die met de auto of de motor naar het werk reizen, zullen relatief hoge uitgaven hebben aan benzine of diesel.
 Deze uitgaven zijn tussen 2005 en 2011 meer dan gemiddeld in prijs gestegen, maar worden niet meegenomen in de indexering.

19 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:
 Tijdens een economische crisis kan het van belang zijn om de koopkracht op peil te houden, zodat er voldoende vraag naar goederen en diensten blijft, die zorgt voor productie en daarmee tot behoud van werkgelegenheid.

Opgave 5

20 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:
 In geval van vrijwillige verzekering zal zich naar verwachting averechtse selectie voordoen: vooral mensen met een hoog gezondheidsrisico zullen zich laten verzekeren. Zorgverzekeraars krijgen dan vooral 'slechte' risico's in portefeuille waardoor hun uitgaven toenemen en ze de premies zullen moeten verhogen. Averechtse selectie treedt niet op in geval van een verplichte verzekering.

21 maximumscore 2

bij (1) alternatief 1
 bij (2) asymmetrische informatie
 bij (3) moral hazard (risico op moreel wangedrag)

indien drie juist	2
indien twee juist	1
indien één of géén juist	0

22 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

• Tiptoptand-polis			
kosten 2014 + 2015:	$€ 50 \times 24 + € 10$	$€ 1.210$	1
• Bonus-maluspolis			
kosten 2014:	$0,55 \times € 50 \times 12 + € 25$	$€ 355$	
kosten 2015:	$€ 50 \times 1,4 \times 12$	<u>$€ 840$</u>	
kosten 2014 + 2015		$€ 1.195$	2

Vraag	Antwoord	Scores
23	maximumscore 2 Een voorbeeld van een juiste berekening is: • drempel: $0,0165 \times \text{€ } 40.000 = \text{€ } 660$ • belastingvoordeel: $(\text{€ } 800 - \text{€ } 660) \times 0,42 = \text{€ } 58,80$	1 1
24	maximumscore 1 ja Een voorbeeld van een juist argument is: Bij het gedrag van Esmée worden de kosten van tandheelkundige hulp afgewenteld op derden (de verzekeringsmaatschappij / de overige premiebetalers).	

Opgave 6

25	maximumscore 2 Een voorbeeld van een juiste uitleg is: Uit het tekstfragment blijkt dat de werkgelegenheidsgroei (0,1%) achterblijft bij de economische groei (2,2%), zodat niet geconcludeerd kan worden dat laagconjunctuur / conjuncturele neergang / onderbesteding de oorzaak is van de banencrisis.	
26	maximumscore 2 bij (1) dalen bij (2) gevraagde hoeveelheid bij (3) arbeidsintensiever bij (4) aangeboden hoeveelheid • (1), (2) en (3) juist • (4) juist	1 1
27	maximumscore 2 Voorbeelden van een juist antwoord zijn: – vrije prijsvorming: loonvorming op de arbeidsmarkt wordt vaak gereguleerd door de overheid (bijvoorbeeld minimumloon) of door werkgevers- en werknemersorganisaties (loonafspraken) – homogeen 'product': arbeid is niet homogeen, want er zijn verschillen in scholing, ervaring en vaardigheid – vrije toetreding: arbeidskrachten kunnen niet vrij toe- en uittreden, omdat ze gebonden zijn aan de woonplaats of kwalificaties dan wel werkvergunningen nodig hebben om toe te treden – transparantie: vragers en aanbieders beschikken niet over volledige informatie over wie, wat, waar, wanneer vraagt en aanbiedt op de arbeidsmarkt per juist kenmerk met uitleg	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

28 **maximumscore 2**
grafiek 3

Opmerking
Uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen.

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 26 mei naar Cito.

De normering in het tweede tijdvak wordt mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Als het tweede tijdvak op uw school wordt afgenomen, zend dan ook van uw tweede-tijdvak-kandidaten de deelscores in met behulp van het programma WOLF.

economie havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 7** van het correctievoorschrift, bij **vraag 12**, moet het volgende geschrapt worden:

Een uitleg waaruit blijkt dat

- een verlaging van de belasting op arbeid kan bijdragen aan een verlaging / beperking van de stijging van de loonkosten per eenheid product 1
- hetgeen bij doorberekening in de verkoopprijzen de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven kan versterken, waardoor de productie kan stijgen (en de werkgelegenheid zal toenemen) 1

en vervangen worden door:

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Doorberekening van de daling van de loonkosten in de verkoopprijzen kan leiden tot versterking van de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven, waardoor de productie kan stijgen (en de werkgelegenheid kan toenemen). 2

en

Op **pagina 9** van het correctievoorschrift, bij **vraag 22**, toevoegen:

Opmerking

Bij deze vraag leveren fouten in de berekening van de poliskosten een aftrek op van samen maximaal 1 scorepunt.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Het College voor Toetsen en Examens,
Namens deze, de voorzitter,

drs. P.J.J. Hendrikse